

RECENZE

Stanislav Kratochvíl PODSTATY HYPNÓZY A SPÁNEK

(Příspěvek k teorii hypnózy)

Academia, Praha 1972, 217 str.

V oblasti teorie hypnózy a zkoumání její podstaty je důležitým a dosud ne zcela uspokojivě vyřešeným problémem vztah hypnózy a spánku. Z řady neurofyziologických teorií je u nás nejznámější a nejrozšířenější spánková teorie, snad nejvýraznější a až apodikticky zastávaná I. Horvaiem v jeho monografii *Hypnóza v lékařství*.

Kratochvíl se chce ve své práci se spánkovou teorií hypnózy kriticky vyrovnat. Tento náš přední odborník v oblasti hypnózy má k tomu nesporné předpoklady: řadu let pracuje s hypnózou psychoterapeuticky, byl na studijních pobytech na předních výzkumných pracovištích, která zkoumají hypnózu (v USA, SSSR, NDR a jinde), má za sebou také několik vlastních přínosných výzkumů hypnotických fenomenů.

Ve své práci autor konfrontuje spánkovou teorii hypnózy s nashromážděnými výsledky výzkumů, které této teorii odporují. Monografie je rozdělena do dvou částí, teoretické a experimentální. První část knihy se zabývá v 6 kapitolách různými aspekty teoretické problematiky hypnózy.

První kapitola podává velmi informativní přehled základních výkladových prvků současných teorií hypnózy i přehled důležitých vícedimenzionálních teorií (E. Kretchmera, H. Kleinsorga, a G. Klumbiese, B. Stokvise, A. M. Weitzenhoffer, R. E. Shora, M. T. Orna, T. X. Barbera, E. R. a J. R. Hilgardových). Autor upozorňuje, že žádná z vícedimenzionálních teorií není plně uspokojivá. Současné vymezení vlastní podstaty hypnózy považuje za hypotetické. Také definice jsou nejednotné a rozporné. Část potíží při vymezení pojmu hypnózy je však záležitostí sémantickou. Velmi podnětně a názorně diskutuje o pojmu hypnózy v souvislosti s třemi kontinui: sugestibilita, bdění a spánku a intenzity zapojení se do role. Autor pak dospívá k návrhu vlastní vícedimenzionální teorie hypnózy, která zahrnuje 8 vzájemně a různě se překrývajících procesů (zvýšené sugestibilita, parciálního útlumu, disociace vědomí, alterace subjektivní zkušenosti, interpersonálního vztahu, regrese na infantilní úroveň vztahu, změny struk-

tury vnímání a poznání, hraní role). Závěrem kapitoly podává deskriptivní vymezení, a to zvláště lehké a střední a zvláště hluboké hypnózy.

V druhé kapitole analyzuje vztah hypnózy a spánku. Podává autentický výklad současné pavlovovské teorie hypnózy na základě prací Platonova, Bula, Rožnova, Lebedinského, Svjadošče, Voľperta, Slobodjanika a dalších. Zjišťuje, že většina EEG studií i výsledky psychologických výzkumů nepodporují spánkovou teorii hypnózy. Vyslovuje tezi, že spánkové jevy v souvislosti s hypnózou jsou artefaktem. Chápe je jako důsledky hypnotizační procedury, představ a očekávání hypnotizéra i hypnotizovaných osob.

Třetí, stručná, ale velmi zajímavá kapitola pojednává o vztahu hypnózy k vědomí a nevědomí. Shrnuje poznatky o posthypnotické sugesci, amnézii a disociaci vědomí. Uvádí zde precizně zhuštěný i obecně informativní přehled různých významů pojmů vědomí a věšet toho, co může být u člověka nevědomé. Autor ukazuje, jak diferencované se pozměňují v různých stadiích hypnózy jednotlivé aspekty vědomí. Zdá se mu odůvodněným mluvit u hypnózy o disociaci vědomí, resp. o dvojím vědomí, vědomí hypnotickém a vědomí morálním.

O hloubce hypnózy pojednává čtvrtá kapitola. Hloubkou hypnózy rozumí autor intenzitu a množství jevů vyvolatelných v hypnóze. Hloubku je možno posuzovat ve stupních nebo skóre na škále. Hypnabilitu pak chápe jako schopnost subjektu ponořit se do hypnózy určité hloubky. Hypnabilita závisí na třech skupinách faktorů: hypnotizérovi, prostředí a hypnotizační technice a nejvíce na samotné hypnotizované osobě. Hypnabilita je totiž samostatnou a relativně trvalou vlastností osobnosti, která nemůže být jinými faktory podstatně změněna.

V páté kapitole precizuje autor typy hypnózy: vedle mateřské a otcovské hypnózy, heterohypnózy a autohypnózy rozlišuje spánkovou (pasivní) a bdělou (aktivní) hypnózu. Navazuje zde na práce W. R. Wellse (1924) a R. W. Whitea (1937). Tyto dva poslední typy hypnózy však autor chápe jako extrémní případy kontinua bdělosti a spánkovosti. Řadu jednotlivých případů hypnózy nelze takto typologicky zařadit, protože mohou mít různé znaky uvedeného kontinua. I při tomto omezení má však dělení hypnózy na spánkový a bdělý typ velký význam pro kritiku spánkové teorie.

V šesté kapitole věnuje autor pozor-

nost metodologickým problémům výzkumu hypnózy. Používá rozdělení proměnných na proměnné v subjektu (hypnabilita, motivace, představa o hypnóze a prekoncepce), dále situační proměnné (přímé instrukce a sugesce, hypnotizér, vztah hypnotizéra a hypnotizovaného, prostředí, hypnotizační technika a technika vedení již vyvolané hypnózy) a proměnné týkající se reakce (hypnotické chování a hypnotické prožívání). V této kapitole najdeme i základní údaje o výzkumných projektech s hypnózou. V některých případech je vhodné užít experimentální a kontrolní skupiny, jindy je metodologicky výhodnější řadit podmínky u téže skupiny za sebou. Metodologicky aktuální je podkapitola o kvazi-kontrolních skupinách se simulujícími osobami, jak je navrhl M. T. Orne (1959). Kvazi-kontrolní skupiny mají sloužit ke zjištění „požadavkových charakteristik situace“ a k případnému zlepšení výzkumného projektu.

Ve druhé, experimentální části práce podává autor zprávu o výsledcích výzkumů spánkové a bdělé hypnózy, které provedl buď sám, nebo se svými spolupracovníky.

Sedmá kapitola přináší podrobné pozorování 5 neurotiček, u nichž byla navozována spánková a bdělá hypnóza. Bylo posuzováno chování a subjektivní retrospektivní výpovědi po skončení pokusu a zrušení amnézie. Ve dvou případech se podařilo vypracovat v chování i v subjektivních zážitcích odlišné typy hypnóz. Autor se tím utvrdil v předpokladu, že tato diferenciacie je zásadně možná. V těchto pokusech šlo o předběžnou klinickou kazuistickou studii a autor si je sám vědom jejích metodologických nedostatků (nebyla použita stejná série zkoušek u všech p. o. a hodnocení nebylo prováděno nezávislými pozorovateli).

V osmé kapitole jsme seznámeni s metodologicky přesnějším a náročnějším experimentálním projektem, pro který bylo vybráno 6 somnambulních zákyň střední odborné školy. U každé z nich byla nacvičena spánková i bdělá hypnóza. Po střídavém navození obou typů hypnóz byly pak podrobeny standardnímu testovacímu postupu, který zahrnoval 12 položek. Plnění každé položky bylo hodnoceno dvěma nezávislými posuzovateli na sedmistupňové posuzovací stupnici. Výsledky ukázaly, že chování v obou vytvořených typech hypnózy se lišilo v předpokládaném směru. I když dosažené typy nebyly zcela extrémní ve smyslu původ-

ního předpokladu, zaujímaly na kontinuu bdělosti (aktivity) a spánkovosti (pasivity) statisticky významně rozdílnou pozici. Uplatňovaly se zde totiž také značně interindividuální rozdíly v temperamentových rysech. Některé osoby mají bez ohledu na druh nacvičované hypnózy tendenci vyvinout hypnózu více bdělého typu, jiné hypnózou více spánkového typu.

Devátá kapitola podrobněji odpovídá na otázku, čím je typ hypnózy, resp. pozice na kontinuu bdění a spánku, určován. Podle autora se zde kromě přímého tréninku uplatňuje prekoncepce p. o., hypnotizační technika, stupeň hypnability, temperamentové rysy subjektu a implicitní požadavky v jednotlivých sugescích. Tyto faktory však vyžadují určitou, poměrně složitou vzájemnou kombinaci.

V poslední, desáté kapitole referuje autor o svých zkušenostech s prodlouženou hypnózou u pěti p. o., které byly v hypnóze od 16 hodin do 7 dní. Jeho pokusy potvrdily, že po probuzení ze spánku může subjekt pokračovat v hypnóze navozené před spánkem. Zatím však zůstává sporné, zda v takovém případě hypnóza a spánek probíhají paralelně nebo alternativně.

Kratochvíl ve své práci na základě vlastních i převzatých experimentů přesvědčivě dovozuje, že hypnóza se jeví jako proces svou podstatou od spánku odlišný. Niemeně správně vidí, že otázka její podstaty a její interakce se spánkem vyžaduje další psychologické i fyziologické experimenty. Interdisciplinární přístup při výzkumu podstaty hypnózy se dnes skutečně jeví jako nejnadějnější. Na některé možnosti výzkumů v oblasti dosud experimentálně málo zmapovaných poukazuje autor přímo na různých místech knihy.

Kratochvílova monografie představuje nesporně velmi cenný přínos k nečetné původní české literatuře o hypnóze. Je psána velmi přehledně, při vysoké vědecké úrovni má vynikající srozumitelnost, opírá se i o nejnovější světovou literaturu. Autor spojuje široký teoretický rozhled s velmi aktivním a solidním vlastním výzkumem. Úroveň práce a její zdatnost oceníme o to více, když si plně uvědomíme metodologickou náročnost oblasti, v níž autor experimentoval. Vždyť dosud není hlouběji a jednotně propracována ani fenomenologie hypnózy. Kratochvílova monografie uspokojí nejen pracovníky zaměřené na teorii a výzkum hypnózy, ale s velkým užitekem si ji přečte i každý hypnoterapeut. Z. Kuták